

Sverige i tiden

Historier om ett levande land

Lotta Fernstål, Petter Hellström,

Magnus Minnbergh & Fredrik Svanberg (red.)

Historiska

© författarna och Historiska museet 2015
Tryck: Taberg Media Group
Grafisk form: Sekel Bokförlag
Omslagsfoto: Karin Burénus Ekström
ISBN 978-91-89176-59-1

INNEHÅLL

FÖRORD	7
INLEDNING Om Sverige i tiden	9
<i>Lotta Fernstål, Petter Hellström, Magnus Minnbergh & Fredrik Svanberg</i>	
KARL XII Krigarkungens liv efter döden	17
<i>Petter Hellström</i>	
VIKINGAR Myt och verklighet	33
<i>Fredrik Svanberg</i>	
KULTURARV Världen i Sverige	45
<i>Lotta Fernstål & Fredrik Svanberg</i>	
GULDKUSTEN Slaveriet och det svenska järnet	63
<i>Jonas Monié Nordin</i>	
FIKA Världshistorien och vardagen	73
<i>Annie Mattsson</i>	
KEBABPIZZA Världens svenskaste mat	83
<i>Annikå Windahl Pontén</i>	
EUROVISION Så låter Sverige	89
<i>Stefan Bohman</i>	
UTVANDRARE Hoppet om ett bättre liv	99
<i>Kerstin Thörn</i>	
HEMBYGD Barndomens landskap och framtidens minnen	109
<i>Katherine Hauptman</i>	
NATIONALDAGEN En skapad svensk tradition	119
<i>Maja Hagerman</i>	
FÖR SVERIGE I FRAMTIDEN Morgondagens kulturarv	129
<i>Qaisar Mahmood</i>	

EUROVISION

Så låter Sverige

Stefan Bohman

Eurovision Song Contest hölls för första gången 1956. Samma sak gäller för musik som för sport; att tävla mot varandra är också ett sätt att förenas. Sverige är ett av de länder som har vunnit Eurovision flest gånger. Senast var det 2012, när Loreen överlägset vann med låten *Euphoria* – aldrig förr i tävlingens historia hade en låt fått så många tolvpoängare. Tusentals svenskar firade segern, bland annat på Sergels torg, där glada stockholmare viftade med svenska flaggor och badade i fontänen. I rasistiska inlägg på nätforum som *Avpixlat* och *Flashback* var tonen en annan. Där diskuterades istället hur »svensk« Loreen, hennes scenshow och musik egentligen var.

Så vad är svensk musik? Är det musik på svenska, musik av svenskar, musik som anses klinga svenskt? Det finns knappast någon musik som i sig själv är självklart svensk, däremot har musiken spelat stor roll i försöken att ringa in det svenska. I denna text ges exempel på konstruktionen av olika former av musik som en viktig del i skapandet av en nationell kultur, och hur viss musik och vissa musikformer utnämns till att vara kulturarv, medan andra inte gör det.

I Sverige började det redan på 1700-talet, med kung

Gustav III:s försök av skapa en specifikt svensk opera. Kungen var inte speciellt musikintresserad, men insåg värdet av en nationalopera och behovet av en värdig byggnad för detta ändamål. Han ville ha en institution som skänkte ära åt både honom och nationen. 1782 invigdes därför Kungliga Operan i Stockholm med en galapremiär. Byggnaden användes också i andra offentliga sammanhang, till exempel för maskeradbaler. 1792 mördades Gustaf III på just en maskeradbal på Kungliga Operan.

Men enbart byggnaden räckte inte för Gustav III. I den måste det också spelas en musik som var genuint nationell, och naturligtvis representativ för kungen som person. Det ämne han då valde för en ny genuint nationell opera – Gustav Vasa – var ingen slump. Gustav III var en avlägsen släkting till Gustav Vasa, vilket han gärna påpekade eftersom det kunde legitimera hans plats på den svenska tronen. Den tyske tonsättaren Johann Gottlieb Naumann kallades till Stockholm för att skriva den svenska musiken och premiären år 1786 av operan *Gustaf Vasa* blev en succé. Operan slutade med en fosterländsk körsång som publiken kunde stämma in i. En annan av sångerna, *Ädla skuggor, vördade fäder*, blev populär som en slags tidig nationalsång.

Operan som en viktig scen för politisk nationalism går att återfinna i många länder, särskilt under det nationalistiska 1800-talet. När grundstenen för den nya operan i Prag lades 1867 nedkallade invigningstalaren Guds välsignelse »över denna helgedom, i vilken all sanning och skönhet skall uppenbaras för det tjeckiska folket.« I Tyskland skapade tonsättaren Richard Wagner ett eget operahus i Bayreuth som efter invigningen

Loreen sjunger schlager 2012. Foto: Bengt Nyman, Creative commons licens CC BY 2.0.

1876 blev en nationell symbol, medan Palais Garnier i Paris, invigt 1875, blev den internationella modellen för hur en opera som nationell symbol skulle se ut. I Buenos Aires i Argentina byggdes operan Teatro Colón helt efter modell av Parisoperan.

I Sverige fanns det på 1800-talet redan ett operahus, men ingen berömd tonsättare som på samma sätt som Wagner i Tyskland, vilken kunde skriva stora nationella operor. Den som närmast kom att spela den rollen var tonsättaren August Söderman (1832–1876), som dock aldrig kom att skriva denna opera. Söderman hade dock komponerat inledningsmusiken till pjäsen

Orleanska jungfrun; musik som idag kallas *Svenskt festspel*. Detta stycke spelas ofta vid officiella sammanhang, till exempel vid Nobelprisutdelningar, och många uppfattar musiken som typiskt svensk. Att musiken hör till en pjäs som skildrar Jeanne d'Arc, en fransk frihetshjältinna under 1400-talet, har inte längre med saken att göra. Musiken har fått ett nytt och svenskt symbolvärde.

En dominant teori under 1800-talet var att nationens »äkta« och »ursprungliga« kultur hade överlevt i de fattiga folklagren – hos »folket«. Hos dem skulle traditioner ha bevarats, och förädlats genom århundradenas lopp. En teoretisk grund för detta synsätt utarbetades av den tyske filosofen Johann Gottfried Herder och snart började språkforskare, historiker och andra i skilda länder att samla in så kallade folksagor, folkkonst och folkmusik – alltså den kultur som ansågs komma från »folket«. Tongivande personer inom den här rörelsen var bröderna Jacob och Wilhelm Grimm i Tyskland, Elias Lönnroth i Finland, samt Erik Gustaf Geijer och Arvid August Afzelius i Sverige.

Vad gäller den svenska folkmusiken så var Folkmusikkommissionen och dess förste ledare Nils Andersson särskilt viktiga som insamlare och nedtecknare av folkvisor, inte minst med samlingen *Svenska låtar* som utkom från 1922. Det ordnades också nationella tävlingar i folkmusik. Men det var inte den musik som folket på landsbygden verkligen spelade och sjöng, som vals, schottis och skillingtryckslåtar, vilken intresserade kultureliten. Istället handlade det om den gamla, nästan bortglömda musiken som eliten ansåg vara nationellt representativ – polskor, hornlåtar och den ålderdomliga koralsången. Det var också uppteck-

Dräkten Gustav III bar när han mördades på maskeradbalen.
Foto: Livrustkammaren (The Royal Armoury) / Göran Schmidt / CC BY-SA.

ningar av sådan musik och de instrument som krävdes för att spela den som hamnade på museer. Folkets levande kultur var mindre intressant.

Musikens roll som nationell symbol fick sin mest tydliga manifestation i nationalsångerna. I Europa utsåg flera länder sina nationalsånger under 1800-talet. I Sverige togs melodin till *Du gamla, du fria* från en gammal visa och musiken förädlades tills den ansågs representativ nog för att fungera som nationalsång. Världens nationalsånger har en del viktiga moment gemensamt. Helst skulle de skildra minnen från en storslagen, historisk tid, som den franska national-

sången *La Marseillaise*. Sverige fick nöja sig med textraderna om »fornstora dar, då ärat ditt namn flög över jorden.« Ett annat väsentligt moment i nationalsångerna var naturen, vilken nationaliserades och kopplades samman med en tänkt folksjäl. I den svenska nationalsången »... du fjällhöga nord ... din sol din himmel dina ängder gröna.« Alla nordiska nationalsånger har texter som handlar om naturen.

Ett annat steg i nationaliseringen av folkmusiken var utnämmandet av nationalinstrument. Ett sådant skulle ha någon slags nationell särprägel. Överallt söktes det därför efter instrument som skulle vara typiska för ett land. Problemet var bara att gamla instrument sällan har hört samman med enbart en nation. Till exempel finns kantelen inte bara i Finland utan också i andra länder i Östeuropa, men den anses ändå vara typiskt finsk för att den har en viktig roll i den finska mytologin. Hardangerfelans utpräglade form återkommer även utanför Norge, men den är vanligast där.

Sverige har inte haft ett officiellt nationalinstrument, vilket har varit en nagel i ögat på många. Så sent som 2001 lämnades det en motion i riksdagen att nyckelharpan skulle få spela den rollen: »Vi bör ta vara på de kulturskatter vi har, och ett sätt att ta vara på nyckelharpan som instrument är att utse det till nationalinstrument. Att den har en klang av den svenska själen är ytterligare ett argument.« Bland andra chefen för Musikmuseet i Stockholm och ordföranden för Riksförbundet för folkmusik och dans protesterade mot förslaget, som också avslogs. 1800-talets föreställning om att det var statens sak att forma den nationella kulturen var inte längre gällande.

Emilia Amper, världsmästare på nyckelharpa, spelar i Kungsträdgården i Stockholm på Kåldolmens dag den 30 november 2012. Foto: Anders Henrikson, Creative commons licens CC BY 2.0.

Operan som nationell manifestation är i dag marginaliserad, trots bygget av nya operahus runt om i världen. Den nutida klassiska musiken har rent generellt fått en så elitistisk karaktär att spår av folklig musik knappast går att hitta i den. Folkmusik spelas fortfarande, men nu med andra förtecken, där det till exempel är vanligt att traditionell svensk folkmusik blandas med andra länders och att svenska folkmusikinstrument kombineras med andra länders instrument eller med moderna musikinstrument. Bruket av vår nationalsång är mycket omdiskuterad. Den storslagna, tillbakablickande nationalism som nationalsången symboliserar rimmar i många ögon illa med ett mångkulturellt och demokratiskt samhälle. Nationalsången används kanske främst inom idrotten.

Men inom ett musikområde lever nationalismen

inom både breda folklager och i media i högsta grad – populärmusiken. Stoltheten över svenska låtskrivare och artister som gör internationell succé är påtaglig. Fenomenet kallas till och med för »det svenska musikundret.« Men det handlar då inte om musik med svensk folkmusikanknytning, det är inte texter om Sverige som nation, det är inte ens texter på svenska. Stoltheten består snarare i att svenskar gör sig hörda internationellt. Robyns musik och texter kanske inte är karaktäristiskt svenska, men många svenskar är stolta därför att hon som svensk blir uppskattad i resten av världen. För att inte tala om ABBA, som till och med tillägnats ett museum. Den tidigare nationella musiken – som var en nationalistisk, politisk konstruktion påbjuden av staten – har omformats av den kommersiella logiken, av tävlingar, nedladdningsstatistik och topplistor. Svensk musik är den musik som är Sveriges ansikte utåt.

Detta är tydligast i den största nationella musikmanifestationen av dem alla – Eurovision Song Contest. Loreens vinnarlåt från 2012, *Euphoria*, har inte direkt några nationella drag. Den är tvärtom skriven för att tilltala jurymedlemmar i en stor del av Europas stater. Ändå satt miljoner svenskar och hoppades ivrigt att få höra »Sweden, twelve points. Suède douze points.« Det är inte »Loreen, twelve points« eller »Euphoria, twelve points.« Och efter att Loreen vunnit utbrast dagstidningarna i nationalistisk stolthet – »Sverige vann!«

Stefan Bohman är chef för Strindbergmuseet och ordförande i svenska sektionen av International council of museums (ICOM). Han var tidigare chef för Musikmuseet.

Litteraturtips

Jonas Bergroth, »Ett svängande svenskt potpurri«, i *Äkta svenskt: en mångfaldig resa i tiden*, Anders Tapper, Johan Tell & Mårten Leo (red.), Svenska turistföreningens årsbok 2009 (distribuerad som *Turist* nr 6/2009). – Lättäst om den svenska folkmusikens historia.

Jan Ling, »Folkmusik – en brygd«, i *Fataburen*, årsbok för Skansen och Nordiska museet, 1979. – Numera klassisk text om hur folkmusiken har fungerat som politiskt tillhygge åt grupper med vitt skilda politiska värderingar.

Källor till denna text

Stefan Bohman, *Musiken i politiken: konstmusik som kultur-
arv*. Stockholm, 2003. – Om musik och kompositörer som använts i politiska syften såsom krig och nationalism.

Det stora uppdraget: perspektiv på Folkmusikkommissionen i Sverige 1908–2008. Mathias Boström, Dan Lundberg & Märta Ramsten (red.), Nordiska museet/Stockholm, 2010. – Nitton forskares texter om Folkmusikkommissionen och dess verksamhet under hundra år från det att den bildades 1908.

Eva Danielson & Märta Ramsten, *Du gamla du friska: från folkvisa till nationalsång*. Stockholm 2013. – Historien kring Sveriges nationalsång, från att Richard Dybeck skrev dess text och den framfördes för första gången 1844 fram till idag.

Motion 2001/02:Kr353, Nyckelharpan som nationalinstrument, Förslag till riksdagsbeslut, Stockholm den 4 oktober 2001, Kristina Zakrisson & Monica Öhman.

